

Kołodziejczyk, Arkadiusz

"Ksiądz generał Stanisław Brzóska.
Kapelan i dowódca", Tadeusz Krawczak,
Pruszków-Sokołów 1995 : [recenzja]

Szkice Podlaskie 5, 136-139

1996

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Tadeusz Krawczak, Ksiądz generał Stanisław Brzóska. Kapelan i dowódca, Oficyna Wydawnicza „Ajaks”, Pruszków – Sokołów 1995, ss. 88

Bogata, ale wciąż pełna luk historiografia powstania styczniowego wzbogaciła się o nową i cenną biografię jednego z dowódców oddziałów powstańczych — księdza Stanisława Brzóska, którego życie, uporczywa walka aż do wiosny 1865 r. i śmierć przeszły do legendy, a on sam znalazł się w panteonie polskich bohaterów i męczenników za sprawę narodową. O działalności powstańczej Brzóska napisano już wiele prac naukowych, popularnonaukowych, publicystycznych i literackich, jednak nikt — jak dotychczas — nie zdobył się na odtworzenie źródłowe udokumentowanej biografii księdza¹. Poza tym — jak to przekonywująco udowodnił Tadeusz Krawczak — nawet naukowe i popularnonaukowe prace dotyczące Brzóska pełne są błędnych informacji, luk, a często wiadomości nie potwierdzonych źródłowo².

„Mimo wielkiej popularności powstańczego kapelana nikt nie pokusił się o próbę rzetelnego przedstawienia całego Jego niedługiego żywota — napisał w *Przedmowie* do książki Jerzy Skowronek — Nie błyszczał na świecznikach wysokich urzędów i godności czy na szczytach elity społeczeństwa, więc ustalenie każdego faktu z Jego życia wymaga bardzo żmudnych poszukiwań i zachowanej fragmentarycznie dokumentacji — w archiwach państwowych i kościelnych, w materiałach rodzinnych i parafialnych, nawet w ustnej tradycji rodzinnej na Podlasiu. Dlatego podobnego, naprawdę trudnego zadania mógł podjąć się tylko dobry historyk i zarazem znawca przeszłości Podlasia, penetrujący od wielu lat wszelkie zbiory archiwalne, papiery rodzinne, tradycje wydarzeń historycznych kultywowane od kilku pokoleń. Autor niniejszej biografii z pewnością najlepiej sprostał tym kryteriom”.

Tadeusz Krawczak życie i działalność swego bohatera przedstawił w ujęciu chronologicznym. Sporo uwagi poświęcił rodzinie Brzósaków, wywodzącej się z drobnej szlachty mazowiecko-podlaskiej (a nie stanu chłopskiego — jak utrzymywano dotychczas). Podał nieco informacji na temat dzieciństwa i młodości urodzonego 30 grudnia 1834 r. w Dokudowie pod Białą Podlaską Stanisława, jego 2,5-letnich studiów medycznych na uniwersytecie w Kijowie i nauki w seminarium duchownym w Janowie Podlaskim (1854–1858). Następnie omówił początki pracy duszpasterskiej Brzóska w Sokołowie Podlaskim i Łukowie, okoliczności uwięzienia młodego wikarego w listopadzie 1861 r. i jego procesu zakończonym skazaniem na dwa lata twierdzy (skróconą na mocy amnestii karę ksiądz odbywał

w twierdzy zamojskiej). W kolejnych rozdziałach autor przedstawił działalność konspiracyjną Brzóska w Łukowie, zapoczątkowaną wiosną 1862 r. po uwolnieniu z twierdzy, i stanowisko duchowieństwa podlaskiego wobec przygotowań powstańczych. Najbardziej szczegółowo potraktowano udział księdza w powstaniu: nieudany atak na Łuków w nocy z 22 na 23 stycznia 1863 r., służbę duszpasterską w oddziale płka Walentego Lewandowskiego, udział w bitwach pod Siemiatyczami (7 lutego), Woskrzenicami (14 lutego) i Grzędówką (13 marca), rany odniesione w potyczce pod Staninem i rekonwalescencję, wreszcie awans na generała i Głównego Kapelana Wojsk Powstańczych 14 czerwca 1863 r. W dalszej części pracy autor omówił dalszy udział Brzóska w powstaniu: zbieranie niedobitków z dawnego oddziału Lewandowskiego (w czerwcu), walkę w szeregach oddziału Karola Krysińskiego, udział w potyczkach pod Włodawą i Sławatyczami (11 lipca), szczęśliwy odwrót oddziału księdza spod Fajslawic (24 sierpnia), powrót po przebytych tyfusie w lutym 1864 r. na pole walki i objęcie dowództwa nad oddziałem Krysińskiego, uporczywe unikanie rosyjskich zasadzek i obław, trwanie wraz z topniejącym oddziałem w rejonie Błot Jackich między Łukowem i Stoczkiem, a następnie w lasach Seroczyńskich, ostateczne rozbitcie oddziału Brzóska w Przewózkach 28/29 grudnia 1864 r., na koniec okoliczności pochwylenia przez Rosjan 29 kwietnia 1865 r. we wsi Sypytki Szlacheckie, przebieg procesu i egzekucję w dniu 23 maja 1865 r. na rynku w Sokołowie. Autor uściślił wiele faktów, na podstawie źródeł obalił szereg nieprawdziwych interpretacji, informacji i mitów szczególnie w odniesieniu do postawy biskupa Beniamina Szymańskiego, ordynariusza diecezji podlaskiej. T. Krawczak udowodnił, iż biskup z godnością, wielkim zaangażowaniem i determinacją stawał w obronie Brzóska, nie zgodził się — mimo żądań władz rosyjskich — na jego zasuspendowanie czy wykluczenie ze stanu kapłańskiego i chociaż nazwał księdza w oficjalnym dokumencie „przestępcą politycznym”, jednak w dalszym akapicie wezwał go do złożenia dowodów niewinności, uświadamiając wiernym na Podlasiu, że w tej kwestii sprawa nie została przesądzona.

Pracę uzupełniają charakterystyki osobowe podkomendnych Brzóska i krótki szkic na temat tworzącej się legendy księdza generała, oraz aneks — list pasterski biskupa Szymańskiego, ogłoszony już po śmierci ostatniego bojownika sprawy narodowej, w którym biskup nie potępia wprost księdza za jego udział w powstaniu.

Autor biografii oparł się na szerokiej bazie źródłowej. Wykorzystał przede wszystkim materiały przechowywane w Archiwum Diecezjalnym w Siedlcach, szczególnie akta osobowe ks. Brzóska, zapisy w księgach Archiwum Parafii św. Anny w Białej Podlaskiej i dokumenty z innych archiwów parafialnych i prywatnych. Dokonał także wnikliwej kwerendy w Archiwach Państwowych w Siedlcach i Lublinie. Źródła archiwalne uzupełniają źródła drukowane, liczne pamiętniki i wspomnienia — często mało znane, wreszcie obszerna literatura przedmiotu. Fakty i wiadomości przytoczone przez autora dokumentują aż 193 przypisy, świadczące o dogłębności poszukiwań i kwerend archiwalno-bibliotecznych.

Mimo przedstawionej już na wstępie pozytywnej oceny — tak autora *Przedmowy*, jak i niżej podpisanego — niezbędne wydaje się jednak zasygnalizowanie kilku szczegółowych uwag merytorycznych oraz potknięć warsztatowo-redakcyjnych; które mogą przyczynić się do uzupełnienia w przyszłości biografii ks. Brzóska, a nie negują osiągnięć i trudu autora. Niezbędnym zabiegiem jest kwerenda w archiwach rosyjskich. W Rosyjskim Archiwum Historycznym w Moskwie (byłym centralnym Państwowym Archiwum Rewolucji Październikowej) znajdują się np. bogate kolekcje osobiste zesłańców (z lat 1818–1948), kolekcje dokumentów rzeczowych (1825–1920), kolekcje druków ulotnych (1863–1917), zbiory komisji śledczej do spraw polskich powstańców (1862–1871) i inne. Dużo dokumentów dotyczących uniwersytetu w Kijowie przechowywanych jest w zbiorach Biblioteki Narodowej Ukrainy i Państwowym Historycznym Archiwum Ukrainy w Kijowie. Może znajdą się tam jakieś dodatkowe informacje na temat uniwersyteckiego okresu życia księdza Brzóska. Podobnie niezbędna będzie kwerenda w Rosyjskim Państwowym Archiwum Wojskowo-Historycznym w Moskwie.

Pobyтови Brzóska w szkole obwodowej (od 1843 r. powiatowej) w Białej Podlaskiej autor poświęca niewiele miejsca, nie precyzując nawet lat nauki. Nie było to gimnazjum. Ostatnie znane — z 1843 r. zaproszenie na *Akt uroczysty zakończenia rocznego kursu nauk w szkole powiatowej bialskiej* zawiera np. skład grona nauczycielskiego i listę nagrodzonych uczniów. Wśród nich figuruje Brzoska Aleksander z klasy IV — zapewne brat Stanisława³. *Akt uroczysty* z 1842 r. zawiera informacje na temat biblioteki szkolnej, posiadającej m.in. 2138 tomów książek. Należałoby dążyć do wypełnienia tej luki w biografii księdza. Podobnie — bardzo mało — dowiadujemy się o pobycie Brzóska w seminarium diecezjalnym w Janowie. I tu niezbędne są uzupełnienia. Może kwerenda w archiwum kurii lubelskiej, gdzie znalazła się część dokumentów z Janowa, wypełniłaby lukę⁴. Niedosyt budzi także szczupła garść informacji o więzieniu bohatera w twierdzy zamojskiej.

W pracy znalazło się kilka ewidentnych błędów w datowaniu, wynikających zapewne z braku dokładnej korekty. Na s. 13 błędnie podano, że biskup Szymański został konsekrowany w 1854 r. (1 lutego), w rzeczywistości zaś w 1857 r.; podobnie na s. 38 stwierdzono, iż komisarz Rządu Narodowego na województwo podlaskie Antoni Skotnicki przywiózł Brzósce nominację w czerwcu 1864 r., a było to w czerwcu 1863 r. Błędy te czynią nielogicznymi dalsze wywody autora.

W tabelach dotyczących struktury wyznaniowej na s. 15 i 16 rażą sformułowania „rit. latini”, „rit graeci” i „akatolicy”. Nie każdy czytelnik rozumie, co kryje się pod tym ostatnim terminem. Przy tabelach 4–5 i 7–8 nie podano źródła informacji. Najwięcej niekonsekwencji znalazło się w przypisach. W wielu miejscach brakuje rozwinięcia skrótów, np.: ADP (przyp. 22); WAPS (przyp. 82); w przyp. 114 podano skrót WAPL (Woj. Archiwum Państwowe Lublin), zaś w przyp. 120 błędnie WADL; brakuje wyjaśnienia skrótów AZNSWO, ZNSWO, NWPL itd., w przyp. 185 błędnie tytuł pracy S. Buszczyńskiego, *Ochrona*

spotwarzonego narodu, zamiast *Obrona...* Podobnych potknięć można przytoczyć więcej. Przy wznowieniu książki te drobne zabiegi redakcyjne będą niezbędne.

Pewien niedosyt budzi rozdział dotyczący legendy ks. Brzóska. Warto było więcej miejsca poświęcić obchodom rocznic powstania styczniowego na Podlasiu w latach II Rzeczypospolitej, ze szczególnym uwzględnieniem postaci księdza generała (nazwy ulic, tablice, uroczystości). Sporo informacji na ten temat przyniesie kwerenda prasy podlaskiej z tego okresu — siedleckiej, łukowskiej, bialskiej itp.

Wydana w pięknej szacie graficznej w serii *Boje Polskie* (ukazały się: *Zieleńce*, *Dubienka* i *Krechowce*) książka została dedykowana Kapelanowi Żołnierzy Niepodległości, ojcu dr. Eustachemu Rakoczemu, przeorowi klasztoru OO Paulinów w Leśnej Podlaskiej, gdzie przechowywane są m.in. nieliczne pamiątki po ks. Brzósce (płat ze sztandaru, szabla). Ikonografię warto uzupełnić dostępnymi fotografiami współpracowników Brzóska (np. ze zbioru Augusta Kręckiego w Muzeum Wojska Polskiego w Warszawie) i mapę Podlasia z zaznaczonymi miejscami bitew, potyczek, w których brał udział Brzóska, dyslokację jego oddziału, miejscami ukrywania się.

ARKADIUSZ KOŁODZIEJCZYK

PRZYPISY

- ¹ Por. *Brzóska Stanisław*, Polski Słownik Biograficzny, t. 3; *Encyklopedia Katolicka*, t. 2; R. Bender, *Brzóska Stanisław*, (w:) *Słownik Biograficzny Katolicyzmu Społecznego w Polsce*, t. 1 (A-J), Warszawa 1991, s. 63–64; tenże, *Sprawa ks. Stanisława Brzóska w 1861*, „Zeszyty Naukowe KUL”, t. V, 1962 nr 3; K. Groniowski, *Oddział ks. Brzóska*, „Przegląd Historyczny”, t. I, 1959 nr 4; H. Maliszewska, *Książd Stanisław Brzóska*, „Pamiętnik Lubelski”, t. 1 (1927–1930), 1930; J. Odziemkowski, *Analiza składu osobowego oddziału ks. Stanisława Brzóska* [w:] T. Krawczak, *Kształtowanie świadomości narodowej wśród ludności wiejskiej Podlasia*, Biała Podlaska 1982, s. 66–68; T. Krawczak, *Działalność powstańcza księdza generała Stanisława Brzóska* [w:] *Powstanie styczniowe na południowym Podlasiu*, pr. zb. pod red. A. Kołodziejczyka, Węgrów – Warszawa 1994, s. 106–124; powieści: K. Kaźmiński, *Ostatni wódz*, Warszawa 1963; M. J. Walewska-Wielkopolska, *Kryjaki. O sześćdziesiąt trzecim opowieść*, Kraków 1913 i in.
- ² Przykładowo R. Bender, *Słownik Biograficzny Katolicyzmu...* podaje datę urodzin Brzóska na 1831 albo 1834 r.; Z. Gnat-Wieteska, *Generałowie powstania styczniowego*, Pruszków 1994, s. 64 mylnie podaje miejsce urodzenia jako Dokutów.
- ³ *Akt uroczysty zakończenia rocznego kursu nauk w szkole powiatowej bialskiej*, Biała 1843.
- ⁴ Szersze wiadomości o seminarium janowskim: M. Brudzisz, *Dzieje Seminarium Duchownego w Janowie Podlaskim pod zarządem Księża Komunistów 1684–1782*, Lublin 1966 (mps w Archiwum KUL); P. Aleksandrowicz, *Diecezja Siedlecka czyli Podlaska 1818–1968*, Siedlce 1971, passim; J. Pruszkowski, *Janów Biskupi czyli Podlaski. Z dawnych i współczesnych źródeł. Napisał...*, Kraków 1897, passim.